

„Ma nem ment iskolába”

GreCsó Krisztián Vera című regénye

Miert illeszt egy író mottót a regénye elejére? Persze, akár azt is hihetnénk, hogy nem feltétlenül az írók maguk választják a mottót (hiszen a mű címébe, fülszövegébe, borítójába a szerkesztő és a kiadó is beleszólhat): megítélés kérdése, vajon a mottót a szöveg részének tekintjük-e, vagy a szöveg körüli szövegekhez (a paratextusokhoz) soroljuk. Ha onnan közelítünk, hogy a vásárlás során milyen tényezők hatnak az olvasóra leginkább, akkor a mottókat aligha rakhatjuk a kiadók marketingeszközei közé – nyilván jobban befolyásolja az olvasókat, hogy milyen a cím, a borító, de akár még az is többet számíthat a döntés során, hogy miféle olvasói, kritikai véleményeket tesznek a kötet hát-, netán címlapjára (persze, ez leginkább a második vagy sokadik kiadásoknál fordul elő, és jobbra a populáris irodalomhoz tartozó könyveknél). Olyat még nem nagyon hallottam, hogy valaki a remek mottó miatt vásárolt volna meg egy könyvet. Persze, attól még, hogy nem vásárlásra ösztönző tényező, szólhat a mottó az ún. átlagolvasónak – jelzi számára, milyen más művekkel *vetheti össze* azt, amelyiket éppen a kezébe vette, vagy azt, mely könyvekhez *hasonlít*, amit még csak most fog elolvasni, esetleg azt, hogy az a szerző *kiket szeret* legjobban az íróelődei közül. Aligha arra gondolunk először, elolvasva egy-egy mottót, hogy az adott szerző azt akarja megmutatni, miben *tér el* a könyve attól a műtől, amelyikből a mottót kiemelte, és az is ritkán jut eszünkbe, hogy a megidéző nem feltétlenül tisztelegni akar a megidézett előtt, hanem párbe-

szédet (netán vitát) folytat vele, valamiféle dialógusra, a másik könyv újraolvasására szólítja fel az olvasóját. Egy ilyen összetett viszony feltárása, persze, már nem annak a dolga, aki „csak” olvas – hanem az úgynevezett hivatásos olvasóké. GreCsó pedig már nem először kínálja fel az effajta összeolvasás lehetőségét az értelmezőinek – vagy mondhatjuk úgy is, nem első alkalommal állítja sajátos feladat elé őket a duplamottós megoldással.

Két mottó szerepelt már az *Isten hozott* elején is – a mű fogadtatásában pedig azt lehetett megfigyelni, hogy leginkább a Móricz-mottó kezdte el az értelmezőket foglalkoztatni, a Krúdyhoz kapcsolódással nem nagyon kezdtek semmit. Legfeljebb értetlenkedtek rajta (lehet, hogy nem kifejtett elemzésekben, csak GreCsó Krisztiánnak nekiszégezve a kérdést), hogy miként lehet összeegyeztetni a Móricz- és a Krúdy-hagyományt, vagy a két tradíció „feszült párbeszédét” említették meg. Persze, abban, hogy GreCsó Móricz „újraolvasójává”, szinte folytatójává vált, szerepem volt nekem is: nagyon kapóra jött, miközben a Móricz-könyveimen dolgoztam, hogy a kortárs irodalom felől, egyes mai szerzők által felkínált szempontok szerint olvashatom újra Móriczot.¹ (Azért GreCsó maga is erősebben kapcsolódott Móriczhoz, mint Krúdyhoz: az előbbiről kiállítást nyitott meg, esszéiben nyilvánult meg róla, interjúkban emlegette személyes életük, származásuk egyes párhuzamait.) Lehet, ha egy Krúdy-kutató hasonlóan izgatót lesz az összevetés lehetőségétől, akkor ott is termékeny szempontok merülhettek vol-

na fel – így viszont Móricz, legalábbis Grecsó Krisztián irányából közelítve, egyértelműen „legyőzte” Krúdyt. És hasonló tapasztaltam most is, a *Veráról* szóló írásokban: ezúttal a Szabó Magdához kapcsolódás lett a központi szólam, írtak nemcsak a mottóvá emelt *Abigéltől*, de más regényekről (*Álarcosbál, Születésnap, Mondják meg Zsófikának*) is, miközben a másik mottót adó *A Pál utcai fiúkról*, netán Molnár Ferencről Grecsó kapcsán alig-alig esett szó. De mielőtt rátérnék arra, hogyan lehet a *Verát* az *Abigéllal*, illetve *A Pál utcai fiúkkal* „összeolvasni”, kicsit arról, amiről bevezetésképpen elmélkedni próbáltam: a moly.hu egyes megszólalóinak megállapításaiból valamit azért meg lehet tudni arról, mit is gondolnak a „csak olvasók” egy mű mottóiról. (Még akkor is, ha a moly.hu megszólalói gyakran nem nevezhetőek „egyszerű” olvasóknak, hiszen, egyrészt, ott van bennük az igény, hogy meg is nyilvánuljanak az adott kötetéről, másrészt pedig vannak köztük rejtőzködő, ún. „hivatásos olvasók” is.) Nézzük tehát az elsőt az általam kiválasztott, valamiképpen a két mottóhoz is kapcsolódó megszólalások közül:

„Minden durvasága ellenére a *Vera* mégis olyan könyv, amit Szabó Magda ifjúsági regényeivel együtt nagyon szívesen adok majd a reménybeli kiskamasz lányom kezébe.”

Bár ez a megszólaló a mottót egyáltalán nem emlegeti, számára Szabó Magda szinte „márkavédjeggyé” változik: márcsak Szabó Magda ifjúsági regényéhez kapcsolódása miatt is kiskamaszoknak szóló regényként olvasható a *Vera*, sugallja a megjegyzés. Egy másik olvasó *A Pál utcai fiúkat* emlegeti:

„Nem egy Pál utcai (bár a könyv egyik mottója is a PUF-ból származik, és a történetvezetés is nem egy helyen hajaz Nemecekékre), hogy egyből a nyócba varázsolódsz tőle.”

Itt kicsit nehezebben tudom megfejtetni, mire is céloz a könyvet értékelő: hoz egy lehetséges elemzési szempontot, a történetvezetés hasonlóságáról szólva, de mintha csekélyebbnek érezné Grecsó regényének atmoszférateremtő erejét *A Pál utcai fiúkénál*. A harmadik idézet, amit a moly.hu-ról választottam ki, már együtt emlegeti a két, mottóul választott regényt – és nem a regények együttolvását érzi fontosnak, hanem, még ha kifejtetlenül is, arról az *írói gesztusról* beszél, amelyet Grecsó épp ennek a két regénynek a saját műve mellé (elé, mögé) helyezésével tett:

„Külön szimpatikus, hogy az *Abigéltől* és a *Pál utcai fiúktól* hozza a mottót. Hogy miért szimpatikus, azon még gondolkodnék. Hogy szerénység-e,

és hogy hová pozicionálja a könyvet, és hogy jót tesz-e a pozicionálással. De szimpatikus.”

Ez az utóbbi moly-tag továbblépett a mottók funkcióján gondolkozva annál, minthogy egyszerűen művek összekapcsolásáról, az egymás felől olvasás felkínált lehetőségéről lenne szó: érzékeltte azt, hogy egy-egy mottóval a könyvét is elhelyezi valahová a szerzője. És, bár ilyesmiről nem nagyon szoktunk beszélni, de vannak olyan mottók, amelyekkel „feléle” húzza a saját könyvét, aki kiválasztotta (ilyen volt az *Isten hozott* két mottója is, amelyekkel az elég fiatal szerző öntudatosan behelyezte a saját könyvét egyszerre két tekintélyes irodalmi hagyományba), meg olyanok is, amelyekkel „lefelé” pozicionál. Erre gondolhatott talán a moly.hu kommentelője, amikor szerénységet emlegetett – hiszen az ifjúsági irodalom, bármennyire is változott a megítélése a 20. század eleje óta, mégiscsak alacsonyabb polcon van a felnőtteknek szóló, beszédes nevű „magasirodalomnál”. A 20. század elején, amikor Molnár Ferenc is kezdte a pályáját, az ifjúsági irodalom leginkább a pályakezdő, helykereső próbálkozások között bukkant fel, de még kényszermegoldás volt Szabó Magda idején is – nála is a munkássága elején íródtak meg a mesék és az ifjúsági regények, abban az időszakban, amikor még vagy tanárként dolgozott, vagy frissek voltak az iskolai tapasztalatai, és amikor azért küzdött, hogy a kényszerű szilencium után visszafogadja őt az irodalmi élet, újra és rendszeresen megjelenhessenek a művei. De hogy az ifjúsági irodalmat ő is alacsonyabb presztízűsűnek látta, azt jól jelzik azok a megszólalásai, amelyekben elmagyarázza, hogy ez vagy az az ifjúsági regénye nem kizárólag gyerekeknek íródott (a *Mondják meg Zsófikának* címűről például többször kijelentette ezt), ahogy az a döntése is beszédes, hogy amint elkezdtek a felnőtteknek szóló könyvei megjelenni, ő maga pedig egyre sikeresebb lett, nem tért vissza többé a gyermek- és ifjúsági irodalomhoz. Ahogy nem tért oda vissza Molnár Ferenc sem – Grecsó mottóválasztása ugyanakkor nemcsak szerény, de dacos gesztusnak is tekinthető. Mintha előre sejtette volna, hogy a magyar irodalomban a gyermek főszereplővel megíródott regények hajlamosak belecúsúzni az ifjúsági irodalomba vagy a közoktatás kötelező olvasmányai közé: ahogy ez, például, a *Légy jó mindhalálíggal* megtörtént, Móricz legnagyobb bánatára, aki egyáltalán nem gondolta, hogy iskolákban fognak kiskamaszokat hosszú évtizedeken át a regénye olvasására kényszeríteni. Grecsó, a jelenlegi közoktatást és oktatáspolitikát ismerve, abban biztosan nem reménykedett, hogy ettől a gesztusától, a két választott mottótól a *Vera* kötelező olvasmány lesz a magyarországi iskolákban (megjegyzem, azért a szerbiai magyar iskolák nemrég készült új tantervében ajánlottként szerepel), de mintha ráerősített volna a feltételez-

hető reakciókra: ha már úgylát ifjúsági regényként fogjátok olvasni ezt a regényt, sugallják a mottók, akkor vessétek össze két olyan regénnyel, amelyeket ugyancsak ide sorolunk be, holott legalább annyira lehetnek felnőttolvasmányok is.

Eddig csak a moly.hu megszólalóit emlegettem a *Vera* mottói kapcsán – ideje megnézni, hogy a regény fogadtatásában milyen, a mottókkal kapcsolatos megállapítások bukkanak fel. Karlócai Regina a két mottó megtevesztő jellegéről beszél: arra hívja fel a figyelmünket, hogy Grecsó olyan regényekhez utalja el az olvasóit, amelyeket ugyancsak tévesen értelmeznek kizárólag ifjúsági regényekként. A „tartalmi határkijelölést” pedig úgy értheti, hogy mindhárom regény a felnőtté válásról szól – hogy minek hatására megy végbe Grecsó főhősének átalakulása, arra visszatérek még:

„Több kritikus ifjúsági regényként értelmezi a *Vera*-t, pedig inkább a mai felnőtt olvasóknak szól, nekik tudja a legtöbbet adni. A két mottó is (egyik a *Pál utcai fiúk*ből, a másik az *Abigél*ből származik) első pillantásra talán azt az érzetet kelti, mintha a szerző a magyar ifjúsági regények sorába kívánna illeszteni a művét, de ha megnézzük az idézetek pontos tartalmát, jól látszik: nem műfaji, hanem tartalmi határkijelölésről van szó. Ez a két kötet nem kizárólag azért lett világhírű, mert jól megírt ifjúsági regények, hanem mert a felnőtté válás kőkemény harcát és magányát minden korban és életkorban érvényes módon beszélik el.”²

Zsembery Borbála is azt állapítja meg, hogy épp az *el-térés* felfedezését segítik a mottók – vagyis annak a felismerését, hogy Grecsó *nem* ifjúsági regényt írt. Ugyanakkor azért én a *Pál utcai fiúk*ban és az *Abigél*ben sem látom annyira egyértelműnek a felnőttek jó vagy rossz oldalra sorolását – de erről is majd később.

„A mottóban megidézett két műtől (*Abigél*, *A Pál utcai fiúk*) eltérően Grecsó regényében a felnőttek szerepe sok helyen meglehetősen kétséges. Nem oszlanak egyértelműen jókra vagy ártó szándékúakra, ennél sokkal valóságosabbak: esendők, kiszolgáltatottak, jószívűek, rosszindulatúak, megértők, segítőkészek vagy ignoránsak. Mai szemmel már szinte érthetetlen az a stratégia, amelyet következetesen gyakorolnak Verával szemben. Mindenáron titkolni akarják előle származását úgy, hogy közben a kislány környezetében mindenki tudja az igazat.”³

Az nagyon érdekes felvetés, hogy Grecsó 2019-es regénye visszavisz minket az ún. pöttyös könyvek jelenébe, az 1980-as évekbe, hogy aztán átírja a múltat:

„A jó hír tehát az, hogy Grecsó Krisztián nem lányregényt írt. Hanem egy nagyon okos, nagyon finom szövegű regényt, amelynek csak a kiinduló helyzete, szcenírozása hozza magával a pöttyös könyvek nosztalgikus hangulatát. Grecsó a múltnak egészen más szeletét idézi meg: a magyarországi nyolcvanas évek izzadságszagú, melegítőnadrágos, nejlomba csomagolt korrump világát, ahol a férfiak családodottságukban és keserűségükben szinte megállás nélkül isznak, a nők pedig makacsul, lehajtott fejjel, halk hanggal próbálják összetartani a családot. A gyerekek pedig gyerekek, ahogy minden időben változatlanul azok: a saját világukban élnek, a saját dilemmáikkal küzdenek, szeretetre, szerelemre vágnak, barátkoznak és veszekednek.”⁴

Ugyanakkor a pöttyös könyvek sokfélék voltak, még ha maradt is bennünk róluk egy elég jól körvonalazott, a tipikus darabok alapján összerakott képünk: és épp Szabó Magda regényei nem tudják azt megmutatni, milyennek mutatkozik az egykori pöttyös könyvek képe az 1980-as évekről. Az *Abigél* ugyanis az elég távoli múltban játszódik, 1944-ben (nem is kizárólag a pöttyös könyvek sorozatában jelent meg, egyébként), de még az *Álarcosbál* és a *Születésnap* sem a nyolcvanas évekbe visz el, hanem jó húsz évvel korábban, a távolságukat az akkori jelenemtől nagyon is érzékelttem: például amiatt, mert ezeket a regényvilágokat erősen meghatározta a tőlünk már igen távoli második világháború, gyermekkori önmagam számára feltűnően sok háborúban megtört szereplőt, árva gyereket, traumatizált családot mutatott fel Szabó Magda. Nem véletlenül emlegetik ezeket a Szabó Magda-regényeket (kiegészülve a *Mondják meg Zsófikának* cíművel, amelyben ugyancsak egy traumatizált, az apját váratlanul elvesztő kislány a főhős, aki azt érzi, hogy neki senki sem mond igazat), a mai ún. tabukönyvek vagy ifjúsági traumaregények előfutáiraiként.

Nekem ezúttal a két mottóból elindulva leginkább az lesz érdekes, hogyan visz el minket ez a három regény, vagyis Grecsóé, Molnár Ferencé, Szabó Magdáié az iskolába – és ezen keresztül hogyan mutatja meg gyerekek és felnőttek viszonyát. Bár „iskolaregényként” a három közül legtermészetesebben az *Abigél*t emlegethetjük, feltehetjük a kérdést, vajon, ha Grecsó regényének tízéves főszereplője iskolába jár, a *Vera* is – iskolaregény? Annyira egyszerűen lehet *nemmel* válaszolni erre a kérdésre, hogy valószínűleg nem is érthető, miért tessez fel: hiszen, bár pontos definíció aligha van arra, mit tekinthetünk iskolaregénynek, azt nyilvánvalóan érzékeljük, hogy nem aggathatjuk rá egy műre attól ezt az „alkategóriát”, hogy egyes jelenetei iskolaiak. Hiszen, például, a *Tüskevár* vagy *A Pál utcai fiúk* is iskolai jele-

nettel kezdődik, mégsem jutna eszünkbe egyiket sem iskolaregénynek nevezni – bár mindkét esetben érdekes lehet, miért indul a cselekmény az iskolából (hogyan aztán szinte el is felejtsük az iskolát, akár csak a regények szereplői). De a *Vera* esetében nem erről van szó, vagyis nem az indításhoz van szükség az iskolára: a cselekmény még a vakációban kezdődik, egy születésnap bulival, aztán az első iskolai esemény, amelyen a főszereplővel együtt részt veszünk, az évnyitó lesz – és a regény közben is többször vannak iskolai jelenetek, miközben, persze, meglehetősen sokszor kerülünk az iskolán kívülre, Verának lakásában, a lovaspóli edzésen, Szeged utcáin mozognak a hősök. A Grecsó-regény helyszíne tehát biztosan nem kizárólag az iskola: de csak a cselekmény helyszíne változtathat egy művet iskolaregénnyé? Vagy arra is szükség lenne, hogy egy regény az iskoláról, annak az egyénhez, a társadalomhoz való viszonyáról, a tanár-diák viszonyról, a hatalmi konstrukciókról, a szerepekről mutasson meg valami lényegit, a cselekménnyel, a hősök sorsával, a műbeli konfliktusokkal? Ha így fogjuk fel az iskolaregény műfaji kategóriáját, akkor a *Vera* esetében sokkal indokoltabb megnézni, milyen módon változik meg a kislány pozíciója az iskolában, és a felnőttek világát átszövő titkok, elhallgatások, hazugságok a regénybeli iskolában miként jelennek meg. De akkor lássuk először azt a regényt, amelynek egyáltalán nem az iskola a legfontosabb helyszíne (hanem a grund), és amelyet eddig sokkal kevésbé tárgyaltak a *Vera* kapcsán, mint Szabó Magda regényeit – *A Pál utcai fiúkat*.

„Én is ott voltam velük”

Verának azzal kell szembesülnie, a regény folyamán sokszor, hogy a felnőttek csalnak és hazudnak – megcsalják a férjüket (mint Sári anyukája), a versenyek nem is valódi versengések, hiszen az eredményt előre eldöntötték, sőt, még abban is hazudnak a felnőttek, hogy kik is veszik és állítják fel minden karácsonykor a karácsonyfát. A sok kis hazugság veszi körbe azt az egy nagyot, amellyel Verát áztatják éveken át: nem mondják el neki, hogy valójában örökbe fogadták. A gyermeki őszinteség és a felnőttek hazugsága állna tehát egymással szemben – de a regény végén már Vera is hazudik, pontosabban: csatlakozik egy hazugsághoz. Amikor az anyja azt mondja a férje testvérének, hogy még éppen odaértek a kórházba, tudtak beszélni utoljára a haldokló nagypapával, Vera előbb elcsodálkozik, aztán mint ha megértené, hogy most hazudni kell, és azt mondja, „én is ott voltam velük”. Ha a felnőtté válásról szól a *Vera*, akkor semmiképpen sem olyan módon, hogy egyetlen esemény változtatná a kislányt gyerekből felnőtté – a szerelem ugyanúgy hozzájárul ehhez a fordulathoz, mint a szembesülés a halállal. És ez utóbbi az, amivel leginkább hozzákapcsolódik Grecsó regénye *A Pál utcai fiúkhoz*.

Nemecsek haldoklási jelenetében Bokának többször is hazudnia kell: nyugtatni próbálja a barátját, hogy majd kimehet a grundra, ha meggyógyul, ha jó idő lesz. Csatlakozik a kisfiú szüleinek hazugságához

is, bizonygatva, hogy a kisfiú nem fog meghalni. Boka, aki a vele egyidős fiúk vezére, tábornoka (az is szimbolikus, hogy a lázas Nemecek a saját apjával keveri őt össze), valójában kisfiú még maga is: fájdalmában arra vár, hogy a felnőttek segítsenek valahogyan. De nem a felnőttek viselkednek itt felnőttként, hanem Nemecek lesz felnőtt, aki bátran szembenéz a halállal, és Boka, aki mindvégig ott marad haldokló barátja mellett: hiába látjuk meg, egy ismeretlen szemével pillantva rá, hogy kisfiú ő továbbra is.

„És mikor Boka János, a tábornok, szétnézett az utcán, és látta, hogy egyedül van, akkor úgy ösz-szeszorult a szíve, hogy Boka János, a tábornok, nekidőlt a kapu félfájának, és keservesen, szívből, amúgy istenigazában sírvafakadt.

Ő is érezte, tudta azt, amit egyikük se mert kimondani. Ő is látta, mint pusztul az ő közlegénye lassú, szomorú elmúlással. Tudta, mi lesz ennek a vége s tudta, hogy már nem sokára lesz vége. Nem bánta ő most, hogy győztes hadvezér, nem bánta, hogy ezúttal először nem volt férfias, komoly, nem bánta, hogy kitört belőle a gyerek, csak sírt, és egyre ezt mondogatta:

– Kis barátom... édes jó barátom... édes jó kis kapitányom...

Arra jött egy ember és rászólt:

– Mit sírsz, kis fiú?”⁵

*A Pál utcai fiúk*ban nem egyszerűen felnőttek állnak szemben gyerekekkel. A gyerekek közt is újraosztódnak a szerepek, hiába egyidősek, így lesz Boka János a kisfiúk között: felnőtt. Nincs ez másképp a *Vera*ban sem, ahol meg József nő a többiek fölé, hiszen ő menti meg és védelmezi a kislányt, sőt, ő mond neki igazat. Hogy Molnár Ferencnél a felnőttek egyértelműen jókra és rosszakra lennének oszthatóak, szemben Grecsó regényével, azt nem állítanám ilyen egyértelműen: hiszen, például, Janó, a grund őrzője együtt örül a fiúkkal, hogy megvédték a helyet, és kikergettek a vörösingeseket, ugyanakkor azt is teljes természetességgel veszi tudomásul (hiszen, mondhatnám, mi mást tehetne), hogy megjelent az építész mérnök úr, és elkezdte felmérni a telket, előkészítendő az építkezést. Ugyanígy nem tudjuk hova sorolni Rácz tanár urat sem, aki néhány iskolai jelenetben bukkan fel: leginkább ahhoz a felismeréshez vezetik el Bokát mind Janó, mind Rácz tanár úr megnyilvánulásai, hogy nem lehet „felülről” segítséget várni. Hogy a felnőttek nem oldanak meg semmit, de a büntetéseik sem számítanak igazán – hasonló tapasztalathoz jut el Vera is, hiába csúszik le a regény során az osztályelső, élsportoló és „szülők büszkesége” pozícióból az iskolai hierarchia aljára.⁶

A valódi harcok nem az iskolában zajlanak, a győzelemhez a felnőttekre semmi szükség – valami ilyes-

mit sugall *A Pál utcai fiúk*, amelynek már az első jelenetében kiderül, hogy utasíthatja ugyan a tanár a kifelé figyelő, szabadulni vágyó fiúkat arra, csukják be az ablakot, a külvilágot az iskolából nem lehet kizárni. Egyszer csak kicsöngetnek, és onnantól kezdve nem az iskola szabályai lesznek az érvényesek. Bár Grecsó a regény zárómondatát választotta mottónak, érdemes felidézni *A Pál utcai fiúk* nyitómondatát is:

„Háromnegyed egykor, épp abban a pillanatban, mikor a természetrajzi terem katedraasztalán hosszú és sikertelen kísérletek után végre-valahára, nagy nehezen, izgatott várakozás jutalmául a Bunsen-lámpa színtelen lángjában fellobbant egy gyönyörű, smaragdzöld csík, annak jeléül, hogy az a vegyület, melyről a tanár úr be akarta bizonyítani, hogy zöldre festi a lángot, a lángot csakugyan zöldre festette, mondom: pont háromnegyed egykor, épp abban a diadalmas minutumban megpendült a szomszéd ház udvarán egy zongora-verkli, s ezzel minden komolyságnak vége szakadt.”⁷

Annyi történik ezen az órán, hogy a tanár tudja, milyen célt akar elérni, és azt (nagy nehezen) el is éri – ugyanazt a kísérletet mutatja be, évről évre, más és más gyerekeknek, hogy aztán semmi váratlan ne történjék, csak az, amit ő már előre elgondolt. Ha ezt a jelene-t szembesítjük azzal a bekezdéssel, amely aztán lezárja a regényt, és amelyből Grecsó kiemelte az utolsó félmondatot a saját regénye elejére, akkor talán oda is eljuthatunk, mit ért meg a felnőttekkel kapcsolatban Boka János és Vera.

„És másnap, mikor az egész osztály néma, ünnepies csöndben ült a helyén, és Rácz tanár úr komoly léptekkel, lassan, ünnepélyesen ment föl a katedrára, hogy onnan a nagy csöndben halk szóval emlékezzék meg Nemecek Ernőről, és felszólítsa az egész osztályt, hogy holnap délután három órákor valamennyien fekete vagy legalábbis sötét ruhában gyülekezzenek a Rákos utcában, Boka János komolyan nézett maga elé a padra, és most először kezdett derengeni egyszerű gyereklelkében a sejtés arról, hogy tulajdonképpen mi is az élet, amelynek mindnyájan küzdő, hol bánatos, hol vidám szolgálai vagyunk.”⁸

Bokának először azt kell megélnie, hogy a barátja meghal, azt kell megtapasztalnia, hogy a gyerekek is meghalhatnak, még a legjobbak, a leghősiesebbek is (és ezt még akkor is nehéz feldolgoznia, ha a 20. század elején a gyermekhalandóság sokkal nagyobb volt, mint napjainkban). Szó sincs róla, hogy mindig, minden úgy történe, ahogy a felnőttek eltervezik és várják. Aztán

kap egy újabb pofont Boka: megtudja, hogy a grundot elveszítik, hiába védték meg, és Nemecek hiába halt meg érte. De a regény nem itt ér véget, Molnár visszavisz minket oda, ahonnan elindultunk, vagyis az iskolába. És csak itt, Rác tanár úr megemlékezésekor ért meg valamit Boka János – hogy pontosan mit is, azt már az olvasónak kell a regényhez hozzátennie.

Az iskola nem tud megvédeni – szerintem ezt érti meg. Sem a grund elvesztését nem akadályozhatják meg a tanárok, sem a halállal szemben nem biztosítanak védelmet – így azoknak a büntetéseknek sincs jelentőségük, amelyeket az iskola ki tud szabni. A Pál utcai fiúknak a vörösingeseket kell legyőzniük, nem Rác tanár urat, a gittegyletet be lehet ugyan tiltani, de aztán újra tudják indítani, Nemeceknek meg az fáj, hogy a társai írták kisbetűvel a nevét. És azt hiszem, ezért kellett *A Pál utcai fiúkból* is mottót választania Grecsónak a *Vera* elejére, és éppen ezt az utolsó mondatot – hiszen Verának sem az iskola hozza el a valódi felismeréseket, neki is a halállal kell szembeülnie, meg azzal, hogy semmit sem tud az apja származásáról, és nem tud semmit a saját múltjáról sem. És meg kell értenie azt is, Boka Jánossal együtt, hogy nem igaz az, ha jó lesz és engedelmes, rendben lesz minden. Érdekes tehát a *Vera* után újraolvasni *A Pál utcai fiúkat* – két olyan regényt, amely elvisz ugyan minket az iskolába, de ezzel mintha csak az iskolaregény (és az iskola) határaitra kérdezne rá.

„Micsoda?! Szerelem?”

Szabó Magda a hatvanas-hetvenes években íródott ifjúsági regényei közül az *Abigélt* idézi meg az első mottó⁹ – és könnyen lehet azokat a hívószavakat sorolni, amelyek mentén a két regény összekapcsolható. Első közelítésben a kiközösítés, a titkok feltárása, az iskolai hierarchiában elfoglalt hely megváltozása juthat eszünkbe mind Vitay GeorGINÁRÓL, mind VerÁRÓL. De Grecsó regényének és a Szabó Magda-életműnek a viszonya azért is összetettebb, mert a *Vera* más regényekhez, a *Születésnap*hoz, az *Álarcosbál*hoz és a *Mondják meg Zsófikának* címűhöz is hozzákapcsolható, ahogy erre már többen felhívták a figyelmet. Ugyanakkor, bármennyire erősek itt a párhuzamok, akár egyes szereplők között is, voltaképpen sokkal érdekesebb az, amiben eltér a *Vera*, például, a *Születésnap* című regénytől:

„leginkább egy másik Szabó Magda-regény, a *Születésnap* képei jelennek meg az értelmezői horizonton. Itt a párhuzamok igen szembeötlők, a főbb szereplők egyértelműen azonosíthatóak

tűnnek: Sári és Auer Szilvia a kényeskedő, fennhéjázó barátnők, József és Varjas Miklós a zűrös körülmények közül származó udvarlók, Dudás Jutka és Mikes Jutka pedig a jóérzésű, eminens lányok, akikkel igazából barátkoznia kellene a főhősnek, aki komoly átalakuláson, Szabó Magda regényében jellemfejlődésen megy keresztül. Mindkét műben megjelenik a születésnap motívuma: Illés Bori és Vera is egy nem túl divatos télikabátot kap, aminek eltérő okokból ugyan, de egyikük sem tud igazán örülni. Ez az összeolvashatóság persze amiatt válik igazán érdekessé, mert Grecsó nagyszerű érzékkel egészen más irányba mozdítja el a saját szövegét. Finoman, mégis nagyon egyértelműen eltolódnak a hangsúlyok, és végül Vera körül szinte elfogy a levegő, a regény pedig egyre nyomasztóbbá válik. Valahol itt ragadható meg a mű legnagyobb erénye és egyszermind nehézkessége is: a klaszszikus lányregény-vonulat nem igazán működik a *Verában*.¹⁰

A *Születésnap*ban Illés Bori sorsfordulatot él meg ugyan, de egészen másképpen, mint Vera – azok közé a Szabó Magda-hősök közé tartozik ez a kislány, akik nem egyszerűen jellemfejlődésen mennek keresztül, hanem sajátos megtérés-történetet, megvilágosodás-szerű fordulatot kapnak a szerzőtől. Ez a lány megtanulja, mi a fontos az életben (a szülők és a kétkezi munka tisztelete), képes lesz a látszat mögé látni (rájön, hogy a házbeli, idegesítő öregasszony valójában csak magányos, ám nagyon szeretetreméltó), és megtapasztalja a közösség erejét. (Bár ezeknek a felismeréseknek egy része ma már elég szórakoztató: például az, ahogy a legborzasztóbb, hiszen legfelületesebb foglalkozás a kozmetikusé, az értéket kizárólag a trolivezető, a házmester, a kertész, stb. képviseli, vagy az, ahogyan egy úttörőors valói közösségként képes segíteni.) Verának ezzel szemben hiába változik meg az élete gyökeresen, valójában nem világosodik meg, továbbra is csak sejtések és sejtetések veszik körül, ráadásul egyre magányosabb lesz – Grecsó hősnője nem kap happy endet, és különösen akkor nem mondhatjuk, hogy minden jóra fordul körülötte, ha a *Verát* összeolvassuk a *Jelmezbál* című 2016-os Grecsó-kötettel, amelyben ott van a felnőtt Vera története, és amely már a címmel is megidézi Szabó Magda másik ifjúsági regényét, az *Álarcosbált*:

„A *Vera* sorsfordulata azonban nem annyira megtervezett, mint az *Abigélt*ben olvasható: jóval organikusabb, ezért inkább felidézi Szabó Magda két másik, ifjúságinak nevezett, felnőtteknek szóló munkáját, a *Mondják meg Zsófikának* és az *Álarcosbál* című regényeket. Az előbbi cím-

szereplője halott apja utolsó üzenete után nyomoz, Krisztina az *Álarcosbál*ban pedig szintén halott édesanyja helyett keres anyapótlékot. Verához hasonlóan tehát mindketten saját származásukról, ezen keresztül pedig a jövőjükéről akarnak megérteni valamit. Vera történetének korábban megjelent folytatása, a *Jelmezbál* ráadásul címében is hasonlít az *Álarcosbál*ra, és nem véletlenül: öröm az értelmező számára, ha ilyen szépen kirajzolódik egy mintázat, amelyben a múlt és a jövő csupán temporális vonatkozásokban térnek el egymástól, a mindenkori «én» elbeszélésének szempontjából viszont ugyanolyan jelentőségük van.”¹¹

De akkor az *Abigél*hez mélyebben nincs köze a Verának? Persze, hogy van – ha *A Pál utcai fiúk* arra hívja fel a figyelmünket, hogy a halállal való szembesülés tesz felnőtté, akkor az *Abigél* meg arra, hogy a szerelem megtapasztalása legalább ennyire hozzájárulhat a felnőtté váláshoz. Ráadásul a két lányt a kiközösítés is a szerelem miatt éri el: Vitay konfliktusa az osztállyal akkor kezdődik, amikor nem megy bele a játékukba, a férjhez menésbe, hiszen neki már „igazi” szerelem van, Vera pedig Józef miatt veszíti el a legjobb barátját, és kerül az osztályközösség peremére. De aztán a szerelem valamilyen módon a közösségbe visszaépülésben is szerepet játszik: amikor visszafogadják Vitayt a lányok, akkor egy randevút szerveznek meg neki, Kuncz főhadnaggyal. Csakhogy Szabó Magda regényében Vitay Georgina elveszíti a szerelmet, rá kell döbennie, hogy egy képzelt vonzalmat kergetett, Kuncz Feri csak kihasználta őt. És bár a lányregények gyakori képlete az, hogy a kislány a képzelt, lehetetlen szerelem helyett azonnal megkapja az igazit, Vitay Georgina esetében ilyesmiről szó sincs.¹² A *Születésnap* című regényben Illés Bori azt képzei, hogy a házukba költöző felnőtt férfiba szerelmes, akit ráadásul, Jókai regényhőse, Szentirmay gróf nyomán, Rudolfnak nevez el magában – aztán ugyan kiderül, hogy a férfi nő, és egyáltalán nem érdekli a kislány, ám megérkezik az öccse, aki már teljes mértékben illik Borihoz, és (ezen egy lányregény olvasója nem csodálkozik el) még Rudolfnak is hívják. De ugyanezt a képletet látjuk Janikovszky Éva 1960-ban megjelent, Szegeden játszódó *Szalmaláng* című regényében (pöttyös könyvében) is, ahol azonos név alatt rejtőzik a főhős kislányhoz egyáltalán nem illő, idősebb férfi, és egy hozzá teljesen passzoló fiatalember, hogy aztán, némi bonyodalmak árán, a lány rájőjön, ki is az ő párja valójában. Grecsó Veráját azonban olyan hirtelen éri el a szerelem, pontosabban: egy érzés, amelyet meghatározni sem tud, csak a környezete azonosítja szerelemként, hogy még álmodozni, könyvek-filmek alapján vágyképet felépíteni sem volt ideje előt-

te. Szabó Magda lányregényei ugyanakkor nem egyformák abban a tekintetben, hogy a főhős-kislánynak kell-e megtalálnia a szerelmet, vagy azt a jutalmat kapja-e meg a regény végén, hogy teljessé válik a családjá, esetleg hozzá közelálló felnőttek találhatnak-e egymásra: mindkét megoldás a mesékre jellemző, de a saját szerelem megtalálása inkább a tündérmesékre, a kiegészülő család, a felnőttek szereleme miatt elért boldogság meg a műmesékre.

Mivel a tündérmese (vagy Propp terminológiájával a varázsmese) a felnőtté válás beavatási rítusára épül, így ott a királylány/királyfi/szegény legény/szegény lány elindulva otthonról, próbatételeken sikeresen keresztüljutva, a szerelmi boldogságot kapja meg jutalmul: a tévelygés a sűrű, sötét erdőben, mai kifejezéseket használva, a kamaszkornak feleltethető meg, másképpen pedig a beavatási rítus középső szakaszának. A varázsmese során a főhős rituális értelemben, vagyis gyermekként meghal, hogy aztán felnőttként szülessék újjá: és így várja a házasság, ebben az új életfázisban. A varázsmesék főhősei nem gyerekek (ezeknek a meséknek az eredeti célközönségét sem gyerekek alkották), a műmeséknek viszont igen: így nagyon sok műmesében azt látjuk, hogy a jutalmat a főhős úgy kapja meg, hogy a családjá újra teljessé válik, vagy új anyát/apát kap. Hasonlót látunk az *Abigél* végén, ahol nem Vitay Georgina, de nem is az osztálytársai találnak rá az „igazi szerelemre”, hanem Zsuzsanna testvér és König tanár úr szereleme teljeseedik be, legalábbis érzelmeik megvallásáig, Horn Mici segítségével, eljutnak. Az *Álarcosbál*ban pedig a főhős, Krisztina kap új anyát, a születésekor elvesztett igazi helyett. Ebben a regényben a Krisztivel egyidős lányok már maguk is a szerelmet keresik, a főhős azonban a gyermekkorban ragadt ebből a szempontból, vagyis az ő számára az a „próbatételek” teljesítéséért járó jutalom, hogy az apja számára talál párt. Vera története sokkal összetettebb a Szabó Magda-regények mesei sémájánál: Vera rátalál ugyan a szerelemre, de el is veszíti, hiszen a fiú elutazik, azt is meg kell tudnia, hogy egy házaspár a megcsalás ellenére is együttmaradhat (hiszen saját szemével látja, hogy Sári anyukája megcsalja a férjét, éppen az ő szerelmének, Józefnek az apjával). Abban a jelenetben, amikor, miként egy hollywoodi romantikus filmben, Vera és Sári kirohannak a szege-di állomásra, hogy a kislány még el tudja búcsúzni a lengyel fiútól, jól látszik, mennyire nincsenek Vera fejében filmekből, könyvekből összerakott viselkedésminták – Sári az, aki tudja, mit kell tenni ilyenkor, éppen ezért gyorsan át is veszi a tanácstalan Vera szerepét, annak ellenére, hogy friss kibékülésüket kockáztatja ezzel:

„Vera próbál nem szólni, még a tenyerével is fogja a száját, de érzi, hogy ezt már nem lehet visz-

szatartani, ezért inkább tölcserít formál a két kezéből, és próbál nagy levegőt venni, hogy üvöltöson egyet, de mintha megnémult volna, csak tárog, végül egyetlen árva hang sem jön ki a száján.

«Szeretlek, József!», hallja maga mögül Sári rekedt kiáltását.

Vera döbbenet megfordul, nem is tudja, mit csináljon, széttárja a karját és oldalra fordítja a fejét, mi az ég haragja akar ez lenni, árlás?, hát miféle végletes barátság ez Sárival, de közben meglátja a szemét, a lány őt nézi riadt tekintettel, nem Józsefet, és úgy bólogat, ahogy a mama szokott, amikor Verában elakad a szó, szurkol neki, hogy bökje már ki, mit szeretne.

«Mármint hogy te», hadarja Sári rémulten, «úgy értettem, hogy te szereted!»¹³

Vera ugyanakkor, ha nem is teljesen mesei formában, de a családja kiegészülését is megéli: az apja talál vissza a családjához, az őt felnevelő házaspárhoz, illetve a testvéréhez. A regény azonban nem ezzel az akár még happy endként is felfogható összeborulással ér véget, hanem Vera álmába kerülünk. Egy olyan álomba, amely azt is kérdéssé teszi, megtörtént-e az előző jelenet (hiszen felriadva Vera azt kérdezi, hogy van a nagypapa, az anyja pedig azt feleli rá, jól van), és amely ismét a voltaképpen tisztázatlanul maradt örökbefogadáshoz visz el. Verát és Vitay Georginát ugyanis nemcsak a szerelem miatti kiközösítés kapcsolja össze:

„Vitay Georginának nem azért változik meg az élete, mert magyarázat nélkül egy szigorú református intézetbe kerül, hanem mert megtudja az édesapjától, hogy minden, amit a korabeli propaganda a magyar háborús sikerekről és a szövetséges német csapatokról állít, hazugság. Ginát ugyanúgy kiközösítik, ahogyan Verát is, és végül személyes és történelmi múltját is elveszíti.”¹⁴

Hiába veszíti el azonban a múltját Gina és Vera is, azért a különbség jelentős kettejük sorsa közt – az *Abigél*-ben, miként egy rendes lányregényben, annak ellenére elrendeződik minden, hogy a történelmi háttérrel egy kicsit is ismerő olvasók pontosan érzik, ez azért szinte lehetetlen így. Vitay Georgina új nevet kap ugyan, és elveszíti az apját, de „új apát” kap, Kőnig tanár úr személyében, és azt is megtudjuk, túlélte a háborút, egy felvillanó képből kiderül, hogy asszonyként boldogan él, gyermekei körében. Ahogy azt az illúziót is felkínálja Szabó Magda regénye, hogy hősiesség árán, de a gonosz legyőzhető, a zsidók megmenthetők – Horn Micinek, Kőnig tanár úrnak, és a többi ellenállónak köszönhetően megmenekülnek a Matulában tanuló zsidó lányok. De ez már elvisz minket a Verának egy

olyan előszövegéhez, amihez nem irányít el minket mottó, csak egy kissé átalakított idézet: és ez Kertész Imre *Sorstalanság* című regénye.

„a papa valami vonatról beszél”

Verának már rögtön a regény nyitójelenetében gyanakodnia kellene, hogy az apjának és barátnője apjának, Béla bácsinak együtt valamilyen közük van a zsidósághoz: amikor a *Szól a kakas már*-t éneklük együtt, mindenki elhallgat, vagy félrenéz, ők maguk pedig ijesztőek lesznek, olyanok, mintha sírnának. De hát honnan is sejtene bármit Vera, hiszen a család hallgat a zsidó múltrol, és az iskola sem segít abban, hogy a kislány megértse és átélje, mi is történt velük vagy más magyar családokkal. Sőt, az apa és az iskola voltaképpen egymást ismétli, érthetetlen módon:

„De most, a víz alatt nehezen hallja, mit mond, ráadásul a papa valami vonatról beszél, ha jól érti, az újszegedi téglagyárat emlegeti, bár az a legkevésbé sem világos, hogy jön ez most ide, de ekkor a papa belekezd valami lényegesbe is.”¹⁵

Béla bácsi találja meg az egyetlen, értelmezhető közelítést a kislány számára – ha nem is érti meg ettől Vera, mi is történt az apjával, hogyan hurcolták el a zsidókat, de annyit felfog, hogy ehhez a múlthoz neki is köze van:

„[...] Béla bácsi nem úgy beszélt, mint a papa, aki folyton úgy kezdett bele, mintha az iskolában lennének, mintha óra lenne.

Béla bácsi nem vonatokról és téglagyárról, meg szögesdrótról, meg mindenféle érthetetlen dologról magyarázott, ami miatt egy idő után már nem is lehetett volna rá figyelni, hanem azt mondta, hogy azt a nénit, aki az ő nagymamája, és akit – ezek szerint – ismer, Mártának hívják.”¹⁶

A Vera abban a korszakban játszódik, amelyben Szabó Magda regényei íródtak – a Kádár-korszakban, amely leginkább hallgatni próbált a zsidókkal történekről, legalábbis azt sugallni, hogy ezzel a traumával nem kell foglalkoznunk már, mivel új élet kezdődött 1945-ben, nekünk ehhez nincs közünk. Az *Abigél*-ben úgy olvashatunk zsidók megmentéséről, hogy mindössze egyszer íródik le a „zsidó” szó;¹⁷ az *Álarcosbál*-ban a csodálatos pedagógus, a főhős új anyjává váló Éva néni nagymamájáról derül ki, hogy zsidókat mentett meg a háborúban – de itt is látjuk az elkendőző technikákat (meg azt, hogy a szerző tisztá-

ban van vele, az olvasó majd úgyis érteni fogja, miről beszél), hiszen nem zsidókról, hanem, például, „vadidegenekről” olvashatunk:

„Ki érti azt a Violát, az ember néha azt gondolja már, megőrült: Viola, öregem, eldugott két vadidegen embert, akiknek bujkálniuk kellett, és aztán Violát kivégezték.”¹⁸

Ebben a korszakban kellene tehát Verának is megértenie, mire célozgat az apja, amikor a téglagyárról beszél, miért emlegetnek az iskolában vonatokat, meg miért néz mindenki félre, amikor rázendít valaki a *Szól a kakas már* című dalra. Szabó Magda regényeinek egykorú olvasói is megértették ezt valahogyan, rájöhetne Vera, hiszen rájöttünk mi is. Az azért enyhén szólva nevetéséges ma már, hogy az *Álarcosbál*ban szereplő lányok közt egyetlen traumatizált gyerek van, Krisztina, aki még 1945-ben született, mindenki más, az osztálytársak, akik a háború után, 1946-ban jöttek a világra, már boldog, gondtalan gyerekként élhetik az életüket. Az *Álarcosbál*ban szintén van teljes identitásvesztés, sőt, mondhatnám úgy is, hogy egy „nyílt örökbefogadás”: Éva néni, akinek az őt nevelő nagymamáját zsidók rejtegetéséért elviszik és megölik, hirtelen a szomszédaszony gyerekévé változik. A zsidók ebben a jelenetben is csak „idegenekként” vannak emlegetve:

„Én tudtam, hogy idegenek fognak költözni hozzánk, Nagyanyám elmondta. Mindig mindent elmondott nekem, és ha szólt hozzám, úgy beszélt velem, mint a felnőttel; úgy megbecsült, mint ha nagy lennék, és olyan sokat is kívánt tőlem, mint egy értelmes nagylánytól. «Ha elmondod valakinek, mindannyian meghalunk» – mondta akkor, s én tudtam, mi az a halál, mert folytonosan bombáztak. Csak ráztam a fejem iszonyodva, annak jeléül, hogy nem szólok senkinek, mert azt akarom, hogy éljünk, hogy mindenki éljen. [...]

Olyan kevés szó esett, hogy szinte némán történt minden.

Az egyik férfi rám mutatott; azt kérdezte: «A magáé ez a gyerek?» «A szomszédé» – felelte Nagyanyám, és felém se pillantott, én meg csak álltam a jázmin alatt, s hallgattam, hogy ver a szívem. Sárkány néni megmeredt a teknő mellett, Nagyanyám nem nézett őrá sem – én nem sírtam. [...]

És én nem maradtam ám árva, nem kell siratnod – Sárkány néni befogadott az öt unokája mellé, s ha valaki csúnyán nézett rám, tíz körömmel ugrott nekik; nem volt tanácsos azt állítani, hogy nem az ő vére vagyok.”¹⁹

Vera iskolájában hallgatnak a múltrol is, az ő származásáról is – és nem is védik meg a kislányt semmitől, miközben az olvasó számára világossá válik, hogy a tanárok is pontosan tudják, a kislány örökbefogadott gyermek. Ebben a vonatkozásban Grecsó nem követi vagy folytatja Szabó Magda regényeit, hanem vitába száll velük: a regények keletkezésének idejét, a Kádár-korszakot, és annak elkendőző technikáit is játékba hozva. Miután Sári odakiáltja Verának azt a titkot leleplező mondatot, hogy a mamája – nem is a mamája, Vera el is kerüli az iskolát, életében először. „Ma nem ment iskolába”, olvassuk Grecsónál – „Ma nem mentem iskolába.”, így hangzik a *Sorstalanság* nyitómondata. Köves Gyuri is arra jön rá, hogy az iskolában nem tanult semmit arról, ami végülis a sorsa lett, vagyis Auschwitzról:

„Az igazgató szavait is megjegyeztem – tekintélyes, ha most utánagondolok, kissé ő is parancsnok külsejű ember, szigorú pápaszemmel, szép, fehér bajusszal. Záradéku, emlékszem, az ókor egy bölcsére hivatkozott: «non scolae sed vitae discimus» – «nem az iskolának, hanem az életnek tanulunk», idézte szavát. Akkor hát viszont, ez volt a nézetem, eszerint mindvégig kizárólag Auschwitzról kellett volna tanulnom. Mindent elmagyaráztak volna, nyíltan, becsületesen, értelmesen. Csakhogy az iskolában erről, négy esztendő alatt, még csak egyetlen szót sem hallottam. De persze elismertem, feszélyező volna, no meg nem is tartozik hozzá a műveltséghez, beláttam.”²⁰

A *Sorstalanság* ugyanúgy az 1970-es években jelent meg, mint az *Abigél*, mindössze öt évvel később (és 1960-tól 1973-ig íródott): de Szabó Magda regényével szemben nem lett azonnal nagy példányszámban eladott, generációk számára meghatározó olvasmány, még ha az túlzás is, hogy Magyarországon Kertész Imre egészen a 2002-es Nobel-díjig ismeretlen szerző lett volna. Bár ez meglehetősen különös kijelentés lesz, mégis megkockáztatom: miközben könnyedén elképzelhető, hogy Vera a tanítónéni vagy a szülei, esetleg egy könyvtáros javaslatára elolvassa az *Abigélt* vagy az *Álarcosbált*, az elég valószínűtlen, hogy a nyolcvanas években, Szegeden egy kiskamasz lány kezébe került volna otthon vagy az iskolában a *Sorstalanság*. Márcsak azért sem, mert a *Sorstalanság*, hiába a kamasz-szereplő, hiába volt a Nobel-díj után a buzgalom, hogy juttassuk el minden iskolás kezébe Kertész regényét, hiába vittek csapatostul a gyerekeket a regényből készült filmre, semmiképp sem ifjúsági regény. És már a nyitómondata jelzi: az iskola jelentette védelemnek ebben a regényvilágban semmilyen jelentősége nincs. A *Sorstalanság*ban előbb ér véget a tanítás, mint az szabályos lenne, már tavasszal – nincs ez másként az *Abigél*ben

sem, ott is véget ér az iskolai tanév már 1944. márciusában, haza is küldik a lányokat, de Szabó Magda azt érzékelteti, hogy az iskola védelme mintegy kiterjed rájuk otthon, a tanéven és az épületen túl is.

Az *Abigél*ben arra is találunk példát, hogy az iskolai büntetés nem egyszerűen lényegtelen lehet (mint a *Pál utcai fiúk*ban), de védelmet adhat és örömet is okozhat: amikor Ginát Kuncz Feri el akarja vinni az iskolából, az iskolaigazgató viszont nem engedi ezt meg, de rögtön utána megbünteti a kislányt, eltiltja a sétától, a templomlátogatástól, a kislány egyszerre lesz boldog attól, hogy a védelmet jelentő iskola falain belül maradhat, meg attól, hogy visszahelyezkedhet az iskoláslány szerepkörébe, akinek nincs más gondja, mint az iskolai büntetés és a magaviseletből kapott rossz jegy. Hiszen ekkor már tudja, hogy a férfi nem szerelmes belé, és valójában az ellensége. Nem sokkal később azonban Vitay számára is nyilvánvalóvá válik, hiszen Horn Mici felvilágosítja: előállhat olyan helyzet, hogy már nem az iskola véd meg minket, hanem nekünk kell védenünk az iskolát. Persze, az *Abigél* nagy illúziója az, hogy megnyugtatta az olvasóit: ha az iskola falai már nem is védenek, körénk épül azonban egy második védőfal, amelyet az „árkodi ellenállók” húznak fel.

„– Ezek az áldottak legfeljebb pár napig tudnak megmenteni Kuncz hadnagytól, aztán a városparancsnok majd rákényszeríti a püspököt, hogy kinyissák a katonák előtt a Matula ajtaját. Háború van, azt fogják mondani, hadi és nemzeti érdek, hogy kiadjanak; a németeknek, akik elvitték apádat, nem lehet nemet mondani. Ha úgy kerülsz a kezükre, hogy az intézet ellenállt, tönkremegy bele a Matula, elcsapják Gedeont, szétszórják a testületet. Mosolyog!”²¹

Ha a *Vera* és a *Sorstalanság* kapcsolatát nézzük, az egyik, ami feltűnhet, hogy Köves Gyuri sorsa valójában Vera apjának és nagybátyjának, azaz Béla bácsinak a sorsával összevethető – a másik pedig, hogy Grecsó regénye Kertész Imréével ugyancsak az iskola és a tanítás feladatára rákérdezve kezdeményez párbeszédet. Köves Gyuri semmit sem tanul az iskolában Auschwitzról – és nem ért meg semmit a zsidókkal kapcsolatban az iskolában Vera sem, bár neki már próbálnak valamit magyarázni téglagyárról és vonatokról. Aztán, amikor Köves Gyuri megérkezik az auschwitzi táborba, igen rövid idő alatt világos lesz számára minden, holott, miként mondja: „Akár esküt is tehetek rá: személy szerint ezen az úton senki idegennel nem beszéltem.”²² Verának az iskola nem segít abban, hogy megértse, milyen múltat is hordoz az apja, hiszen mindenki, aki körülötte van, nem a *Sorstalanság*, sokkal inkább az *Abigél* és az *Álarcosbál* beszédmódját követi a zsidókkal kap-

csolatban. És azért az sem lényegtelen különbség, hogy Szabó Magdánál, ellentétben a *Sorstalansággal*, igen sokan akarnak segíteni a zsidók megmentésében – bár maga a szerző elmondta, hogy ezzel leginkább a saját lelkiismeret-furdalását akarta valahogy gyógyítani, hiszen a regény mögött nemcsak az egykori, debreceni diákemlékei, de a háború alatt, hódmezővásárhelyi tanárként szerzett tapasztalata is ott van. És ott és akkor leginkább azt élte meg, hogy nem segítettek, nem reagáltak megfelelően – ezért írt egy olyan regényvilágot, ahol viszont mindez megvalósulhatott.²³

Az *Abigél* megidézése egy mottóval tehát nemcsak azért fontos, mert Vitay Georgina és Vera sorsa összevethető egymással: de amiatt is, mert a Szabó Magda-regény (és vele együtt a szerző többi ifjúsági regénye) ugyanúgy beszél, illetve nem beszél a zsidóságról, mint a Vera körül lévő felnőttek. Hogy aztán a *Verát* szeretnénk-e összeolvasni a *Jelmezbállal*, és azt meglátni, hogy ebből a traumatikus felismerésből, a mérgező titkokból csak olyan szomorú sors bontakozhat ki, amilyen a felnőtt Verának jutott, vagy a két művet nem kapcsoljuk össze, már ránk, a Grecsó-olvasókra van bízva. Az *Álarcosbál* meglehetősen egyszerű megoldást kínál fel: ha feltárjuk a titkokat, szembenézünk a traumáinkkal, akkor könnyedén túlléphetünk rajtuk, mondja a regény mindent megoldó hősnője, Éva néni. A *Vera* is megengedi, hogy ha nem is ennyire rózsaszínek, de legalább egy kicsit rózsaszínes árnyalatúnak lássuk a kislány életét, aki, a kortárs magyar iro-

dalomban nem gyakori módon, egészen normális szülő-gyermek kapcsolatot kapott jutalmul – de arra is lehetőséget ad, főleg a *Jelmezbállal* együtt olvasva, hogy a traumák egyáltalán nem egyszerű feldolgozásához, a titkot mérgező mivoltához jussunk el.

Greco ezúttal is izgalmas kalandra szólította fel az olvasóit – a regényével látszatra sokkal egyszerűbben kapcsolatba hozható mottó segítségével voltaképpen feszültséget teremtett a saját műve és Szabó Magda ifjúsági regényei között, a másik, *A Pál utcai fiúk*ből vett, és első közelítésben nehezebben értelmezhető mottóval pedig azt mutatta meg, érdemes végiggondolni, miben és mennyiben nem segít rajtunk az iskola a felnőtté válás folyamata során. És nem mottóval, hanem a kicsit átalakított nyitómondat regényébe építésével egy harmadik regény, a *Sorstalanság* újraolvasására is ösztönzi az olvasóit – mintegy azt a kérdést is felkínálva

nekik, vajon milyen szerepet kellene vállalnia az iskolának a titkok feltárásában és a feltáratlan múlt feldolgozásában. Egyetértek Boldog Zoltánnal abban, hogy Greco népszerűsége abból a szempontból a legérdekesebb, hogy miként bánik azzal a felelősséggel, amelyet a magas példányszám, a széleskörű népszerűség jelent:²⁴ ennek köszönhetően, a saját regényén keresztül, más művek újraolvasására is ráveheti az olvasóit. És így válhat a *Vera* kettős ajánlattá, vagyis egyszerre felnőttek és gyerekek által olvasható, közös, akár meg is beszélhető olvasmány.²⁵ ■ ■ ■

Szilágyi Zsófia (1973) a Szegedi Tudományegyetem egyetemi tanára, a Kalligram folyóirat szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Az éretlen Kosztolányi* (Pesti Kalligram, 2017).

JEGYZETEK

- Részletesebben lásd: SZILÁGYI Zsófia, *Tour-retour (Greco Krisztián és Móricz Zsigmond)* = Sz. Zs., *A továbblévő Móricz*, Budapest, Kalligram, 2008, 171–188.
- KARLÓCAI Regina, *Az öntudatra ébredés útvesztői (Greco Krisztián: Vera)*, <https://www.kortaronline.hu/aktual/greco-krisztian-vera.html>
- ZSEMBERY Borbála, *Ellopott emlékek könyve (Greco Krisztián: Vera)*, Jelenkor, 2019. április, 494.
- ZSEMBERY 2019: 493.
- MOLNÁR Ferenc, *A Pál utcai fiúk*, Budapest, Franklin, 1911, 222–223.
- Vö. a következővel: „[az iskola] — szokás szerint — minden hatalmi viszony leghálásabb allegóriájaként működik. Verának az iskolai hierarchiában betöltött szerepe úgy változik, ahogyan életének fordulatai haladnak előre: a regény elején lovasversenyeket nyerő, a legnépszerűbb lánnyal barátkozó éltanulóból a közösség peremére szorult, marginális pária lesz. Kiemelt státuszának elvesztése mellett az iskola és a család, vagyis az őt befolyásoló hatalmi relációk részéről is büntetéseket kap, amire korábban nem volt példa (beírás, igazgatói intő, szabafogság, a lovasversenytől való eltiltás).” HERMANN Veronika, *Álmodtam, vagy igaz talán (Greco Krisztián: Vera)*, Műút, 2019, <https://www.muut.hu/archivum/32331>
- MOLNÁR 1911: 3.
- MOLNÁR 1911: 265.
- Pontosabban: a *Mondják meg Zsófikának* még 1958-ban jelent meg, ezt követte az 1961-es *Álarcosbál*, a 1962-es *Születésnap*, majd 1970-ben az *Abigél*.
- ZSEMBERY 2019: 492–493.
- HERMANN 2019
- Különös kiadói döntésnek tűnik éppen ezért, hogy a Szépirodalmi Kiadónál 1982-ben megjelent, és egyáltalán nem pöttyös *Abigél* védőborítóján egy olyan, sorozatbeli, a cselekmény-időhöz képest a múltban játszódó jelenet látható, amelyben Szerencsi Éva és Kovács István, azaz Gina és Kuncz Feri szerelmesen néznek egymásra.
- GRECO Krisztián, *Vera*, Budapest, Magvető, 2019, 297–298. Nincs ez másként az *Abigél*ben sem, ahol Gina és Kuncz Feri szerelmét a *Rómeó és Júlia* megismétléseként élük meg a lányok: „Kis Mari, Torma magukon kívül figyelték a váratlan szindarabot, Gina-Júliát, akinek írme, itt a Rómeója, akit olyan fogadtatás vár a Matulában, ha kiderül, mik a szándékai, mint a Montague fiút Capuláték házában, és Bánkit, a szerelem dajkáját, aki megszánta ezt a boldogtalan lányt, aki itt maradt a karácsonyi szünetben egyedül.” SZABÓ Magda, *Abigél*, Budapest, Szépirodalmi, 1982, 281.
- HERMANN 2019
- GRECO 2019: 100.
- GRECO 2019: 242.
- Erről részletesebben lásd: SZILÁGYI Zsófia, *Ellentét, idegenség (Aranyáskány)* = Sz. Zs., *Az éretlen Kosztolányi*, Budapest, Pesti Kalligram, 2017, 117–131.
- SZABÓ Magda, *Álarcosbál*, Budapest, Móra, 1969, 50.
- SZABÓ 1969: 62.
- KERTÉSZ Imre, *Sorstalanság*, Budapest, Magvető, 1975 (hatodik kiadás), 143.
- SZABÓ 1982: 326.
- KERTÉSZ 1975: 139.
- „A regényt azonban nem azért írtam, hogy diákkoromra emlékezzek. A második világháború alatt Hódmezővásárhelyen tanítottam a leánygimnáziumban. Nagyon fiatal és nagyon érzékeny voltam. A segítség kényszerét éreztem, csak a kivételhez nem jutottam el, nem kerültem olyan körülmények közé. Viszont tanú voltam, és aki nem rögzíti azt, amit tanúként látott, az valahol szintén bűnös. Nem akarom, hogy az én közreműködéssel vagy az én hallgatósággal legyen egy generáció, amelynek elviszik az apját és kivégzik.” ILLÉS György, *Tanári búcsú = Ne félj, Beszélgetések Szabó Magdával*, Debrecen, Csokonai, 1997
- Erről lásd: BOLDOG Zoltán, *Az író és az olvasó felelőssége – Greco Krisztián Verájáról*, 2019, <https://kepmas.hu/az-iro-es-az-olvaso-felelossege-greco-krisztian-verajarol>
- „Nyugodtan oda lehet tenni a Verát az egykori csikos és pöttyös könyvek mellé, és az sem véletlen, hogy a regény mottójában az Abigélt és A Pál utcai fiúkat idézi meg a szerző. Mindkettőt, sőt mindhármat érdemes gyerek- és felnőttfejlesztésnek elolvasni, hiszen kamaszként és szülőként egyaránt formálódunk. Ideális esetben szülő és gyermek együtt beszél meg a Vera tanulságait, ami esélyt teremt az iskoláról, barátságáról, családról és kamaszodásról folytatott, konfliktusmentes társalgásra. Gátak szakadhatnak át.” BOLDOG 2019